ACADEMIA ROMÂNĂ

UN CĂLĂTOR ITALIAN IN TURCIA ŞI MOLDOVA

IN TIMPUL RĂSBOIULUI CU POLONIA

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

EXTRAS DIN:
ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE
Seria II. — Tom. XXXIII.
MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE

BUCUREŞTI
Institutul de Arte Grafice «CAROL GÖBL» S-sor Ioan St. Rasidescu
16, STRADA DOAMNEI, 16
1910.

27.505

Pretul 30 bani.

www.dacoromanica.ro

Analele Societăţii Academice Române. — Seria I:

Tom. I—XI. — Sesiunile anilor 1867—1878.

Analele Academiei Române. — Seria II: L. B

Tom. I—X. — Desbaterile şi memoriile Academiei în 1879—1888.
Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1878—1888 . . . . . 2.—
Tom. XI. — Desbaterile Academiei în 1888—9 . . . . . 3.—
» *XI.* — *Memoriile Secţiunii Istorice.* . . . . . 2.—
» *XII.* — Desbaterile Academiei în 1889—90. . . . . 3.—
» *XII.* — *Memoriile Secţiunii Istorice.* . . . . . 12.—
» *XIII.* — Desbaterile Academiei în 1890—91 . . . . . 4.50
» *XIV.* — Desbaterile Academiei în 1891—2 2,50
» *XV.* — Desbaterile Academiei în 1892—3 . . . . . 4.—
» *XV.* — *Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 8.—
» *XVI.* — Desbaterile Academiei în 1893—4 4,50
» *XVI.* — *Memoriile Secţiunii Istorice.* 3,50
» *XVII.* — Desbaterile Academiei în 1894—5 . . . . . 7.—
» *XVII.* — *Memoriile Secţiunii Istorice.* . . . . . 2.—
» *XVIII.* — Desbaterile Academiei în 1895—6 . . . . . 5.—
» *XVIII.* — *Memoriile Secţiunii Istorice* 1,50
» *XIX.* — Desbaterile Academiei în 1896—7 4,50
» *XX.* — *Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 3.—
» *XXI.* — Desbaterile Academiei în 1897—8 4,50
» *XX.* — *Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 5.—
Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1888—1898 . . . . . 2.—
Tom. XX. — Desbaterile Academiei în 1898—9 . . . . . 5.—
» *XXII.* — *Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 6.—
» *XXII.* — Desbaterile Academiei în 1899—1900 . . . . . 6.—
» *XXII.* — *Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 3.—
» *XXIII.* — Desbaterile Academiei în 1900—1901. . . . . 5.—
» *XXIII.* — *Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 4.—
» *XXIV.* — Desbaterile Academiei în 1901—2. . . . . 6.—
» *XXIV.* — *Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 3.—

Două acte oficiale necunoscute de pe timpul Impăratului Bizantin Isaac II Angel, privitoare la Românii din Peninsula Balcanică spre finele secolului XII, de *C. Erbiceanu*. . . . . —,40
Teoria probei (în ştiinţa modernă), de *Petre Popescu* . . . . . —,50
Priviri istorice şi literare asupra epocei fanariotice, de *C. Erbiceanu* . . . . . —,40
Din luptele pentru neam: Răsturnarea lui Vasile Lupu. Studiu istoric, de *I. Tanoviceanu* . . . . . —,30
«China supusă», manuscript grecesc cu acest titlu. Descriere şi extracte, de *C. Erbiceanu* . . . . . —,20
Luteranismul, calvinismul şi introducerea limbii române în bisericile din Ardeal, de *Dr. At. M. Marienescu* . . . . . —,30
Originea Voevodatului la Români, de *Ioan Bogdan*. . . . . —,20
România sub raportul moral, de *I. Tanoviceanu* . . . . . —,80

» *XXV.* — Desbaterile Academiei în 1902—3. 5,50
» *XXVI.* — Desbaterile Academiei în 1903—4. . . . . 5.—
» *XXVI.* — *Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 5.—

Regele Carol I şi Instrucţiunea publică. Cuvântare de Zece Maiu 1903, de *D. A. Sturdza*. . . . . —,20
Despre Cnejii Români, de *I. Bogdan*. . . . . —,40
Din vieaţa romană: Podoabele, toaleta şi petrecerile unei elegante, de *Ion Kalinderu*. . . . . —,50
Un hrisov al lui Mircea cel Bătrân din 10 Iunie 1415, de *Ioan Bogdan*. —,20
Ilirii, Macedo-Românii şi Albanezii. Disertaţiune istorică, de *Dr. Atanasie M. Marienescu* . . . . . —,60
Episcopia Strehaiei în anii 1673—1688. Notă istorică, de *I. Bianu*. —,20
Nicopole 1396—1877—1902. — Cuvântare rostită de CAROL I, Regele Românici.
Din vieaţa romană: Societatea înaltă pe vremea lui Pliniu cel tânăr, de *Ion Kalinderu*. . . . . 1.—
Biserica şi podul din Borzeşti, precum şi o ochire relativă la bisericile zidite de Ştefan cel Mare, de *Dr. C. I. Istrati*. . . . 2.—

» *XXVII.* — Desbaterile Academiei în 1904—5. . . . . 8.—
» *XXVII.* — *Memoriile Secţiunii Istorice.* . . . . . 4.—
Ştefan cel Mare, Mihaiu Viteazul şi Mitropolia Ardealului, de *N. Iorga*. —,40
Românii din Bosnia şi Herţegovina în trecut şi în prezent, de *Isidor Ieşan* . . . . . —,30
Câtevà manuscripte şi documente din ţară şi din străinătate relative la istoria Românilor, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Vieaţa lui Alexandru Vodă Callimachi, Domn al Moldovei, cu prilejul descoperirii testamentului său, de *N. Iorga* . . . . . —,20

www.dacoromanica.ro

UN CĂLĂTOR ITALIAN IN TURCIA ȘI MOLDOVA

IN TIMPUL RĂSBOIULUI CU POLONIA

DE

N. IORGA

Membru al Academiei Române.

Ședința dela 25 Iunie 1910.

Printr'un dar al d-lui maior G. Vlădescu, atașat militar român la Roma, Academia Română a căpătat un exemplar dintr'o publicație rarisimă (1) care e un foarte important izvor pentru istoria culturală a întregii Impărății Otomane în veacul al XVII-lea, în a doua jumătate a lui, sub Mohammed al IV-lea și Marele Vizir Ahmed Köprili, Chiupruliul, din vestita dinastie de cârmuitori ai Statului turcesc. Hammer citează cărticica în Bibliografia prin care se mântue opera sa, în ediție completă, dar el n'a avut-o în mână și n'a putut trage folos din multele știri nouă și sigure pe cari le cuprinde. Nici Zinkeisen, istoricul mai nou al Osmanlâilor în Europa, n'a cunoscut-o, căci altfel ar fi putut îmbogăți simțitor notele despre cultura turcească în veacul acela.

Astfel pentru întâia oară, tocmai când supraveghez tiparul părții respective din a mea «Geschichte des osmanischen Reiches», expunerea pătrunzătorului spirit și omului de talent care a fost Cornelio Magni din Parma—n'aș puteà zice că e un urmaș al acelui Carlo Magni care, în epoca lui Mihaiu Viteazul, îndeplinià servicii de agent diplomatic împărătesc pe lângă cuceritorul Ardealului și care a mântuit ca *Postmeister* în serviciul Imperialilor (2)—poate adăugì

(1) *Quanto di più curioso e vago hà potuto raccorre Cornelio Magni, nel primo biennio da esso consumato in viaggi e dimore per la Turchia*, Parma 1678. E un exemplar dăruit de autor unui prieten, având notița: «ex dono autoris». O ediție cu titlul mai lung a apărut la Veneția, în 1682. — Cartea se împarte într'un număr de scrisori adresate de Magni patronilor săi apuseni. E împodobită cu un frumos chip al lui.

(2) V. Hurmuzaki, XII, tabele și aceste «Anale» XX, p. 458 și urm.

www.dacoromanica.ro

și rectifică simțitor cunoștințele noastre despre Orientul osman în această epocă.

Magni merită însă de sigur și o cercetare în deosebi, pe care proporțiile ca și scopul operei mele germane n'o îngădue. Dar îi datorim și din alt punct de vedere această cercetare: pe lângă multe lămuriri cu privire la împrejurările noastre, pe cari le dă incidental atunci când vorbește de Turci și de raiale, de Frânci, de negustorii și corsarii lor, călătorul parmigian, care a luat parte, cât i s'a dat voie, până «aproape de Nistru», adică, de fapt, numai până la Iași, la campania care dădù Sultanului Mohammed, după atâtea plăceri de vânătoare, și stăpânirea Cameniței polone, socotită ca inexpugnabilă, a avut prilejul de a străbate Moldova, odată cu oștile împărătești, și de a ne păstrà în pagine colorate, pline de amănunte necunoscute, și înfățișarea acestui drum militar care l-a uimit și, afară de aceasta, priveliști din Moldova lui Duca Vodă, cu locurile, clădirile, oamenii și obiceiurile ei.

Astfel prin acest studiu adăugim pe Magni la drumeții din Apus cari au găsit interesantă, în bine sau în rău, țara și viața noastră și i-au dat câtevà pagine din scrisul lor.

I.

Magni, care fusese și în Paris (1), și navigase pe Escaut (Schelda), nu călătorià atunci pentru întâiaș dată. El pomenește în 1673 o petrecere în Cipru, pe care a făcut-o cu opt ani înainte, fiind de față la *dunanmaua*, la iluminația pentru nașterea fiului celui mai mare al lui Mohammed al IV-lea. (2) Mustafà însă, viitorul Sultan Mustafà al II-lea, s'a născut, după listele genealogice ale lui Hammer, la 2 Iunie 1664. A fost și la Ierusalim, probabil tot prin acest an, și de acolo știe câte *pezze da otto* plătesc pelerinii pentru a puteà să vadă Sfântul Mormânt. (3)

In călătoria lui din 1672 el întovărășì câtvà timp pe vestitul cercetător francez Chardin, care mergeà prin Smirna în Mingrelia, țara robilor, și în Persia pașnică din acest timp. (4) După opriri prin Insulele Ionice, în cari face, cu deosebită plăcere, ca unul ce însuș

(1) Pp. 440, 456.
(2) P. 470.
(3) «Un viaggio da me fatto diece anni sono a quella santa città»; p. 159. Cf. p. 474.
(4) Pp. 17, 95—6, 107.

www.dacoromanica.ro

eră un erudit şi cetise opera lui Gyllius despre vechiul Bizanţ, cunoştinţa clericilor învăţaţi, fie Iezuiţi, fie episcopi latini, ca acel Guzzadino, care aveà, ca Grec ce ştià bine elineşte, rude îndepărtate până în Moldova, Cozadinii (1)—, Magni debarcă la Smirna.

Pentru întâiaş dată avem prin el o descriere amănunţită şi vioaie a marelui port din Anadol, ajuns cel dintâiu în toată Impărăţia, pe când Constantinopolea sărăcită n'aveà măcar mândria de a adăpostì pe Sultan, care de multă vreme se găsià mai bine în liniştea sigură dela Adrianopol. *Turcii* cu turbane albe, cu bărbi lungi, «mestecând vorbe tainice cu metaniile în mână»—, jertfe ale cafelei, tutunului şi opiului—, vameşii sgomotoşi cari se răpăd şi fug ca nişte hoţi, luându-i banii, pentrucă Sultanul nu mai îngădue acum aducerea din Apus a «timinilor» falşificaţi de Olandezi (2); *Grecii* cu fes roşu de Barbaria, *Evreii* cu fes galben şi haine negre, «coloare privită la Turci ca infamă», nu-l interesează în rândul întâiu. Atenţia lui e cerută mai ales de însemnatul negoţ prin care Apusenii, Francii lui, cu pălării şi graiu italian, au dat vieaţă bogatei Ismir a Sultanului.

Veneţienii, foarte păgubiţi de lungul răsboiu al Candiei (3), mai aduc «postavuri de lână, de mătasă, de brocard de aur», dar comerţul lor e aproape înjumătăţit de concurenţa neleală a Evreilor, cari şi în Smirna «au multe case bogate în deajuns, dar nu atâta cât se laudă ei» (4), dar îşi câştigă pânea mai ales ca samsari, ce «infectează» orice activitate comercială (5), în ciuda *battalaţiilor*, boicotărilor publice ale celor ce sămsăresc prea nerusinat «all'uso giudaico», jidoveşte. (6)

(1) Pentru episcop, p. 20. Pentru cei din Moldova, mai departe.

(2) Pentru monede, v. p. 70: *timinul* e 10 *aspri*, 5 *sous* francezi; 8 *reali*, 12 *timini*; *pezza di otto*, 120 aspri, iar la vamă, unde se socoate cu aspri vechi *(sani)*, deşi nu mai circulă, numai 80 de aspri; *pezza di otto* şi talerul corespund. Cf. Zinkeisen, *Gesch. des Osmanischen Reiches*, V, p. 29 şi urm. Cf. şi *État présent* al lui Marsigli.

(3) P. 296. Cf. Barozzi şi Berchet, *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, II, p. 236 şi urm.

(4) «Molte case ricche sufficientemente, non però quanto essi milantano»; p. 43.

(5) «Non essendovi casa veruna di mercanti che non sia provista o, per meglio dire, infetta di sensale ebreo.... In tal guisa si rendono arbitri del commerzio, e bisogna necessariamente passare per le loro mani, non essendo possibile conchiudere un negozio di dieci scudi che un Ebreo non ne tratti l' accordo» *(ibid.)*.

(6) La Constantinopol, unde Caraiţii vând pietre scumpe, Evreii, deşi mânaţi cu băţul, cu «bastonate da somaro», sunt iarăş stăpâni pe samsarlâc: «È difficile ad un

www.dacoromanica.ro

Cetățenii Republicei au acum abià al treilea loc, mănținându-se aici mai slab decât în Siria și Egipt, de o parte, unde consulii sunt aleși încă dintre senatori, și la Constantinopol și Adrianopol, orașe luxoase, de alta. Armenii vin acum deadreptul la Veneția pentru a duce Șahului și Curții lui la Ispahan neimitabilele brocarde de aur. (1) Abià își poate ținea rangul, cu «acea splendoare și acel decor» care trebue să arăte în consuli stăpânii de fapt ai vremii nouă, bietul bătrân căsătorit a șaptea oară cu o Chiotă, care reprezentă în Anadol Veneția. (2)

La Constantinopol, unde prețul brocardului a scăzut odată cu prosperitatea biruitoare și larga dărnicie mărinimoasă a Sultanilor,—în loc de 4—5.000 de bucăți se vând acum abià 11.400,—sunt abià trei Case mari de comerț venețiene: Boneri, Terzi și Piazzoni, Venturini. (3) Totuș ambasadorul, acum Giacomo Querini,—despre care Ahmed Chiupruliul a zis, văzându-l că mergeà cu greu, «dacă i-ar fi picioarele cum îi e capul!»—e un domn mare, foarte respectat, și trece prin oraș între Dalmatinii săi de strajă ca un bail cârmuitor de pe vremuri. (4)

Genovezii, chiar după reluarea relațiilor lor cu Poarta, cu toate darurile ce le fac Validelei, înseamnă prea puțin. (5) In palatul lui cu grădini, Sinibaldo Fieschi, «din conții de Lavagna», rău plătit, se mângâe cu frumusețea naturii pe malurile Bosforului. (6) Fusese

---

Franco il poter buscar da mano vergine qualche cosa di buono... In somma dilapidano, tanto qui quanto per il resto del mondo, tutto ciò che ponno» (p. 202). Ei vreau să trăească, prin orice mijloc: «sia poi furto, rapina o truffa, tutto passa per industria» (p. 252). Pentru femeile lor, p. 263. Și șarlatanul Sabatai Sevi, despre care vorbește pe larg Ricaut, în *Istoria* sa, e amintit, la p. 465. Numărul Evreilor din Constantinopol îl socoate la 8 — 10.000 (p. 619). El vorbește cu desgust de «il loro sporco e puzzolente modo di vivere» (p. 634). Cf. p. 635, 643. Evreul Küpeli, arendaș de vamă; cf. Brosch—v. mai departe —, p. 184.

(1) Pp. 54, 71. Armeni, îmbrăcați european și vorbind limbile Apusului, merg acum și la Livorno, Marsilia și Amsterdam (pp. 47—8). Pentru Patriarhul lor în legături cu Roma, pp. 64—5. V. și p. 639; Barozzi și Berchet, II, p. 152.

(2) P. 55.

(3) Pp. 128—9.

(4) Pp. 222—6.

(5) Pp. 58, 181.

(6) P. 134 și urm. Cf. Barozzi și Berchet, II, pp. 174, 236, 271. V. și Ricaut, *Histoire des trois derniers empereurs*, III, p. 131 și urm.

www.dacoromanica.ro

înlocuit cu Pompeo Giustiniani, din altă mare familie nobilă (1), care moare printr'un accident.

Francezii, «națiа cea mai numeroasă în toate părțile lumii» (2), au, pe lângă negustori fruntași, la Smirna, meșteri de tot felul, până la bucătari și locandieri. (3) Ei nu stau însă pentru a vămui cele patru caravane ce vin pe an din Indiile Orientale cu produsele tipice ale acelor locuri calde. Numai la Constantinopol funcționarii Casei Franciei, supt Nointel, învățatul protector al studiilor despre Orient și totodată înnoitorul în condiții bune al capitulațiilor (4), trebue să învețe și limba provențală pentru a se înțelege cu echipagiile, de Meridionali, ale corăbiilor ce vin din Marsilia. Acolo sunt și locande provențale, cu stăpâni superstițioși și limbuți. (5) Negustorii «francezi» din capitala Impărăției se chiamă însă Roboli, Fabro, Griasco (6), pe când adevăratii Francezi sunt croitori, cismari, cârciumari și bucătari (7),—ceasornicarii fiind genevezi.

Germanii au la Constantinopol, pentru comerțul lor de foarfece și cuțite, care se face pe Dunăre până la Belgrad, unde Impăratul își ține consulul, cel dintâiu pe teritoriul osman, o Agenție a Companiei lor pentru Orient, și conducătorul ei e un Elvețian din Chiavenna, Ioan Petru Pestalozzi, care vorbește turcește și face politică negustorească practică (8), pe când ambasadorul, Internunțiul Casa-

(1) *Ibid.*, p. 141. Daruri ale Genovezilor către Sultana Validè, p. 181.

(2) «La nazione più numerosa io l' hò creduta la francese, sicome per tutte le parti del mondo, trà le straniere, l'hò trovata la più copiosa.» Cf. Barozzi și Berchet, II, p. 272. Francezii aduc: zahăr, droge, hârtie, în schimb pentru piei, lână, mătasă, vin. V. și Zinkeisen, V, p. 27 și urm.

(3) *Ibid.*

(4) «Cavaliere di avvenenza e tratti elegantissimi», fost consilier de Parlament la Metz și Paris, el călătorise în Roma, Germania, Flandra, Polonia chiar, «per pura curiosità»; p. 110. Despre biblioteca lui, p. 111. Se semnalează și ocupațiile lui teologice, pp. 111—3, cari, cum se știe, l-au făcut să ceară lui Nicolae Milescu al nostru acel «Enchiridion sive stella orientalis occidentali splendens», în care se arată dogma ortodoxă despre transsubstanțiare. Pentru bibliotecarul său Galland, traducătorul celor «O mie și una de nopți», «giovane molto studioso et erudito», *ibid.*, p. 116.

(5) Pp. 97—8.

(6) P. 117.

(7) P. 119.

(8) Pp. 44—5.

www.dacoromanica.ro

nova, ajutat de secretariul Marc' Antonio Mamucca della Torre, «om de un talent rar», pe care-l știm amestecat și în ale dinastiilor și țerilor noastre (1), întrebuințează toate mijloacele diplomației sale pentru a oprì răsboiul cu care Turcii amenințau de mult. (2)

Mai activ e la Smirna comerțul *olandez*, care numără douăzeci de case (la Alep și Cipru câte două, la Tripoli în Siria una, trei-patru, la Constantinopol; din Egipt au fost scoși supușii Statelor-Generale). Pe an vin de două ori din Amsterdam transporturi în valoare de 500.000 de *ottini*, consulul și rezidentul din Constantinopol putând prelevà un venit de câte 6.000. (3) Ambasadorul Collyer, din Amsterdam, prietenul lui Vodă Brâncoveanu, care va aveà și afaceri de bani cu dânsul, e un om foarte cult—«persona letterata et amatore di tutte le bell' arti»—, și palatul lui cuprinde colecții de medalii și antichități. Iar dragomanul, un Perot,—alții sunt și Evrei,—Francisc de Brossis, stă în «frumosul Palat al unui Domn muntean (4)». Trei case olandeze se găsesc în rândurile dintâi ale comerțului constantinopolitan. (5)

Intre consulii cu drepturi de suveran, cari dau mese și merg îmbrăcați în roșu cu alaiu de Ieniceri, nici unul nu e mai mândru la Smirna decât al *Angliei*. Il plătește Compania Levantului, a cărei organizație (6) o admiră Magni; tezaurarul e acum nobilul lord Dudley North. Ce sunt cele 1000 de taleri dela rege și 500 de *duble* de argint dela negustori, plus pensia din Marsilia, de 5—6.000 de taleri, pe cari îi primește Nointel (7), pe lângă marile venituri ale colegului său Harvey, cu cele 4.000 de livre sterlinge anuale! (8) Și aici un secretar literat, adunător de medalii și inscripții, crește prestigiul ambasadei. (9) Negustorii englezi dela

(1) Cf. Giurescu și Dobrescu, *Documente Brâncoveanu*, București 1907, tabla.

(2) Pentru planul olandez de a aduce postavul din Țerile-de-jos pe Rin și Dunăre la Constantinopol, v. Barozzi și Berchet, II, p. 174. Cf. *ibid.*, p. 231 și urm.

(3) P. 55.

(4) Pp. 130—3.

(5) *Ibid.*, p. 134. Pentru negoțul cu bani al Olandezilor, Barozzi și Berchet, II, p. 271. Pentru negoțul lor în genere, Brosch, *Geschichten aus dem Leben dreier Grossvesire*, Gotha 1899, pp. 182—3.

(6) V. prefața la Dallam și Covel, *Travels*.

(7) Pp. 116—7.

(8) P. 119. Cf. pentru comerțul englez Barozzi și Berchet, II, pp. 173—4, 230 și urm.

(9) P. 122.

www.dacoromanica.ro

Smirna, cari se pot lăudà cu un consul de valoarea literară a lui Ricaut, care a scris «Present state of the turkish empire» şi «Istoria celor din urmă trei Impărați ai Turcilor (1), trăesc cu tot decorul care le poate ridicà prestigiul, vânzând sigur, prudent, cinstit şi purtându-se frumos—*maniere e tratti obbligatissimi*—cu toată lumea: numai după şapte ani de serviciu în Orient poate să intre cinevà, de altminterea, în Companie, şi transporturile se fac numai pe corăbii regale, şi oarecum subt garanția oficială. Astfel după opt, zece ani de activitate un Englez se poate retrage cu o avere de 50—100.000 de taleri, pe când ceilalți abià de pot strânge, cu mijloace frauduloase, în ceartă, în beție şi desfrâu, 12—15.000. (2)

II.

In strânsă legătură cu ambasadele, consulatele, dragomanii, cu negustorii aşezați sau cu negustorii în trecere sunt Francii raiale, între cari călătorul nostru a trăit şi a găsit prieteni.

Urmaşi ai colonilor genovezi mai ales,—ceeace-i face pe Negri, pe Draperi, pe Grilli, pe Perona, pe Testa şi Usamà să ție înainte de toate la noua ambasadă a Genovei, dându-i în număr nepotrivit de mare dragomanii (3)—, Francii țin Galata, la malul Mării, şi, sus, Pera, unde mai dăinuesc vechile turnuri şi alte urme ale mândrei şi bogatei autonomii creştine dinaintea anului cuceririi osmane, 1453. Ştiu atâtea limbi, încât călătorul se uimeşte. «Abià pot copiii să-şi desnoade limba, şi iatà-i că vorbesc în perfecție trei ori patru graiuri». (4) Acasă—prin legăturile cu familiile fruntaşe grecești din jurul Farului, dela Fanar, care începe a fi centrul unei vieți speciale, cu viitor mare, — femeile vorbesc grecește, deci şi

(1) P. 51: «il console englese, addimandato il signor Ricau, soggetto letterato, avendo sostenuto la carica di segretario dell' ambasciata inglese in Costantinopoli per molti anni, nella quale hà dato saggio del suo valore... Vivendo vaghissimo di erudizioni e d'antichità, tanto in medaglie, quanto in iscrizioni et altre particularità che vagliono a sodisfare il suo letterato talento.» Ricaut arată că Agemoglanii din Seraiu se îmbrăcau cu postav englez (*Present State*, p. 49). De Ricaut a apărut şi *The capitulations and articles published by Paul Ricaut, esq., secretary to His Excellencie the lord ambassador*, 1663. V. şi prefața la călătoria lui Dallam şi Covel. Cf. şi Zinkeisen, V, p. 57 şi urm.

(2) P. 51 şi urm. Pentru bancheri englezi la Constantinopol, v. Brosch, p. 154.

(3) P. 139 şi urm.

(4) «È cosa certo multo considerabile vedere che non solo gli adulti et uomini fatti, mà etiamdio i fanciulli di pochi anni non sanno cosi presto balbetare, che snodano la lingua in tre o quattro idiomi differentissimi, e questi in perfezione»; p. 99.

www.dacoromanica.ro

odraslele lor, cari deprind italienește și latinește în școlile călugărilor latini; la hogi capătă cunoștințe de turcește, de limba arabă—«literară»—și persană,—a poeziei, «la più gentile»; pe la ambasade deprind, în serviciu, englezește, franțuzește, ba chiar limbile olandeză și germană. Cu italiana au mai ales de lucru, aceasta fiind limbă internațională, încă de multă vreme, în tot Răsăritul. (1)

Greci pe jumătate, ei nu sufăr «chip cioplit» în bisericile lor, cu toate intervențiile clericilor, și o icoană a Maicei Domnului dăruită de un Chiot Dominicanilor a trebuit să fie înlăturată după cererea lor; ascultă liturghia cu pălăria în cap. O fac și din mândrie, căci țin la locurile rezervate în biserici și procesiuni, la făclii mari, iar, în viața obișnuită, la calpace și caftane cu blană de soboli, la meși cu papuci galbeni, și doar dacă nu poartă veșmintele verzi cari sunt oprite creștinilor, tuturor creștinilor fără osebire. (2)

Lipsa îndelungată a Curții din Constantinopol a făcut ca luxul cel mai mare să fie reprezentat de ambasade, cu alaiurile lor strălucite de carăte și călăreți, de Grecii Fanarului—«principali Greci del Fanale» — și de acești Peroți cari nu mai au decât un sinț: pentru bogăție și fast, și decât o putere: a intrigei și a uneltirilor.

III.

Catolicismul nu mai e acum o mare putere năvălitoare, care tinde a nimici ortodoxia greacă. Lupta lui Chiril Lukaris, mucenicul pentru păstrarea tradiției răsăritene, a izbândit. Calvinismul său politic, oportunist, n'a rămas, dar primejdia unei catolicizări a Patriarhiei constantinopolitane, a Bisericii celor Mari și printr'însa a neamului grecesc întreg, s'a dus. Ambasadorii francezi nu mai sunt sprijinitori ai Propagandei, plătiți și lăudați de dânsa. Biserica latină din Răsărit a intrat din nou, după revărsarea ei temută, în albia firească.

In cale Magni a găsit Iezuiți din Chios, cari au învățat teologia la Mesina (3), pe Guzzadino episcopul de Zante, învățatul cunoscător al limbii elenice. La Smirna conducerea clerului catolic o are Leon

(1) «Benchè tutti gli Europei che non soggiacciono al Turco passino per Franchi, nondimeno l'idioma franco s'intende unico l'italiano, e questa lingua vengono astretti, intendere non solo, mà parlare, li ministri de'monarchi e potentati europei»; pp. 101—5.

(2) Pp. 174—5.

(3) P. 18.

www.dacoromanica.ro

Makrypodari, alt Chiot, ca vicar general. (1) Curentul vechiu, de limbă italiană, în legatură cu tradiţiile medievale din Levant, e reprezentat de Minorii Observanţi, pe cari îi sprijină şi consulul veneţian, dar şi agentul olandez, care, cu toată erezia lui calvină, e bucuros să aibă la masă călugări latini. O a doua biserică o au însă Capucinii francezi, o capelă şi un Colegiu, Iezuiţii de aceeaş naţionalitate ; ei predică în limba lor. (2)

La Constantinopol Minorii Conventuali au biserică, şi şcoala confrăţiei Sf. Ana de lângă dânsa. (3) Tot Italieni sunt Minorii Observanţi, cari au stat la Sf. Maria, zisă Draperis, Duminicanii, cu biserica Sf. Petru, după pierderea lăcaşului celui vechiu, luat de Turci. Conducerea o are un Urbinez, Andrea Ridolfi, episcop de Calamina, bătrân bolnăvicios. (4) Dar în vechea biserică a Sf. Benedict, părăsită, crede Magni la 1453, de Cassinezi, s'au aşezat Iezuiţii francezi cu caftane şi bărbi, cari au, după obiceiul lor, lângă altarul latin şcoala europeană, prin care câştigă aderenţi noi catolicismului: Misiunea din Grecia, de care se ţin «părinţii», a întemeiat cinci Colegii de toate. Père Valois are coperiş de plumb, ca la moschei, pe clădirile sale, grădini întinse, multe mijloace la îndemână. Şi aici, pe lângă Iezuiţi lucrează Capucinii, mai bisericoşi şi mai puţin practici: slujesc la ambasada franceză, aşteptând să poată ridică din nou biserica Sf. Gheorghe, nimicită de focul cel mare din 1663. (5) Ei predică, nu numai franţuzeşte, ci şi grecеşte, singura limbă pe care o înţeleg bine credincioasele din Constantinopole ale Bisericii latine. (6) Liturghia catolică se celebrează şi pentru robii Sultanului, prinşii de războiu, la Bagno, în capele. (7) Turcii, cari urmează acum fără bătaie de joc, ei şi chiar femeile lor, procesiunile călugărilor apuseni şi chioţi, în cari doar dacă nu e voie să se ridice crucea în vârf de suliţi ca un steag, ei cari îşi lasă Ienicerii, ce stau la ambasade «ca un câine la lanţ» (8), să păzească alaiurile religioase

(1) P. 33.
(2) Pp. 32, 59—63.
(3) Pp. 98—9.
(4) Pp. 105, 148 şi urm., 151—2.
(5) Pp. 155—9, 175—6.
(6) Cf. şi p. 298.
(7) V. şi pp. 632—3. E acolo şi o biserică ortodoxă, cu clopote (pp. 613—4). Această îngăduinţă o pomenesc şi alţi călători. Aşă eră şi în oraşele de piraţi din Nordul Africei.
(8) «Con flemma grandissima trattiensi alla porta come un cane alla catena, aspettando i commandi del suo padrone»; p. 165. Cf. p. 297.

www.dacoromanica.ro

strălucite, și puțin cam provocatoare, ale creștinilor de lege apuseană, au îngăduit un cimitir deosebit și vor îngădui un spital (1). Magni, care a petrecut în casele de lângă biserica Sf. Francisc (2), a fost în măsură a cunoaște foarte bine rosturile propagandiștilor, predicatorilor și profesorilor de Colegiu.

IV.

In cursul călătoriei sale pe Mare, Magni a putut cunoaște pe Grecii din insule și de pe coaste, partea cea mai bogată, mai vioaie, mai îndrăzneață a neamului. I s'a spus de meșteșugul criminal prin care, cu false licăriri de far, atrag corăbiile pe stânci pentru a se îmbogăți din prada lor, pe care atâtea tratate nu-l puteau împiedecà. (3) I-a văzut tremurând înaintea oricărui vas care păreà că ascunde oameni de răsboiu: vara, ei sunt în mâna Capudanului, care-i pedepsește cu contribuții și amenzi, cu bastonade și spânzurători, pentru trădare adevărată sau închipuită, față de corsarii toscani și maltezi; iarna, aceștia sunt domni în Arhipelag și bieții «nesioți» îi țin cu mâncare și băutură, așteptând binecuvântarea unui bun naufragiu pentru a se despăgubì. S'a mirat găsindu-i totuș așà de veseli și de fățiși în luxul hainelor lor, acoperite cu fir la toate cusăturile, și al brățărilor, lanțurilor, inelelor, salbelor de bani ale femeilor. (4)

Despre Grecii săraci din orașe are părerea că sunt făcuți anume pentru bățul Turcului, de care ascultă, oricâți ar fi ei față de unul singur. (5) «Grecii sunt mai deprinși cu bățul, după părerea mea, decât măgarii din Italia». (5)

N'a cercetat familiile nobile din Fanar. (6) I s'a vorbit însă de trufia lor, de ambiția ce au de a fi Domni la noi cu orice preț.

(1) Pp. 162—5.

(2) P. 494.

(3) P. 306.

(4) P. 82—3 : «superbia estravagante»; pp. 293—5.

(5) «I Greci sono più avvezzi al bastone al mio credere che non sono in Italia ; somari della Marca»; pp. 312—3. La p. 447, vorbind însă de țăranii noștri, el strigă «non vuole per sua direzione altro che il bastone». Tocmai așà și în dela Croix, *E'tat présent des nations et églises grecque, arménienne et maronite*, Paris, 1695, p. 12: «Un seul homme turc fait marcher une legion de Grecs avec un baton et une injure» Și cealaltă observație a lui Magni, despre trufia Grecilor, se află și aici, p. 11: «la superbe est un peché originel des Grecs».

(6) P. 627.

www.dacoromanica.ro

Ştie că un Manolachi are o avere de 300.000 de taleri. (1) Află apoi că Grecii bogaţi căpătaseră averea lor mai mult prin împrumuturi cu camătă făcute Domnilor noştri. (2) In sfârşit cunoaşte foarte bine pe Panaioti Nikusios, Dragomanul, secretarul de Stat al Chiupruliului, stăpânul insulei Mykone, în care e ca un prinţ, ca un don Jose Nassi, un Gaspar Gratiani, luând 3.000 *pezze di otto* pe an din acest mic principat al cărui titlu n'are voie a-l purtà, deşi l-ar luà aşà de bucuros. E încântat de ştiinţa lui, cunoscută şi lui Miron Costin din Moldova—îl află cetind în Aristotele—, de fineţa spiritului, de blândeţea manierelor acestui mare Grec, lângă care a zărit şi pe cel ce erà să-i fie urmaş în conducerea politicei otomane, Alexandru Mavrocordat, pe care-l judecă — şi el ca şi secretarul francez de la Croix,—un «tânăr de talent». (3)

In ce priveşte vieaţa turcească, Statul turcesc, alaiurile Curţii şi ale oştirii, persoanele conducătoare, Magni are un punct de vedere original. El nu vrea să spuie decât ce a văzut, ce a aflat prin el însuş, vizitând, asistând la audienţe. «A nu aveà ştire decât prin spuse» *(il non averne notizia che per relazione)* e pentru dânsul un motiv de a nu vorbì despre un lucru; ce n'a văzut nu spune, ca alţi călători, că i-a ajuns la cunoştinţă directă. (4)

E cel dintâiu călător care se duce întâiu la târgul cel mare, la *Bezestan*, unde admiră hangerele de Stambul şi de Damasc, covoarele asiatice, pernele cusute cu fir, cele de catifeà roşie cu fond alb şi arabescuri înflorite, cari se lucrează la Brusa, caucurile brodate cu argint şi aur ale femeilor, peceţile artistice, lucrările de *bagà* şi de «ivoriu» rusesc, adecă de os de peşte. In acest haos ameţitor, *stordimento di testa*, îl interesează, nu numai noutatea şi felurimea, valoarea artistică şi trăinicia lucrurilor scoase în vânzare de mii de negustori, ci şi apucăturile *naţionale* pe cari le poate observà la fiecare popor în felul cum înţelege şi e deprins a face negoţul. N'are destule laude pentru Turcul cinstit, care primeşte înapoi şi după trei zile de răsgândire obiectul vândut (5), şi n'are cuvinte destul de aspre pentru şiretenia fără conştiinţă a

(1) P. 619.

(2) Barozzi şi Berechet, II, pp. 153—4.

(3) Pp. 81—2, 496—7, 622.

(4) Cf. şi: «perchè non hò per anche preso cognizione sufficiente di questo affare, che tutto consiste in relazione, mentre il pretendere di vederle sarebbe pura menzogna»; pp. 228, 264.

(5) P. 186 şi urm.

www.dacoromanica.ro

Evreului. (1) Ii impune în sfârșit siguranța deplină ce se capătă în tot Bezestanul, unde abia se închid prăvăliile prin asprimea necruțătoare a călăului, gata a pedepsi cu chinuri și moarte pe hoți. (2)

Cercetează și Bezestanul cel nou, pentru postavuri și țesături, târgul sclavilor, unde-i râd grațios *(beffarmi con bella grazia)* Circazienele și unde vede Ruși meniți a vâslì la corăbii, lângă aristocraticii Caucazieni, lângă acele Georgiene cari se cumpără pentru Sultan și cei mari din Impărăție, lângă Mingrelii decăzuți, al căror popor întreg pare a fi născut numai pentru a robì Osmanlâilor. (3) Merge la hanuri și vede cum sosesc caravanele la acela pe care-l înălțase de curând Ahmed Chiupruliul. (4) Privește și descrie flota care se gătește de plecare, cu înfățișare frumoasă. (5) Iea parte la o primire de ambasador de către Capudan-Pașa și Bostangì-Basa, prefectul de poliție al Constantinopolei și împrejurimilor, și descrie ceremoniile ospetiei turcești, cu cafeà în zarfuri și afumarea bărbilor. (6) Ii pare rău că dela răsboiul Candiei nu se mai întră în cazarma Ienicerilor (7), dar, cu toate că la cele Șapte Turnuri nu mai e, ca odată, «locul de petrecere al Frâncilor» *(il carneval de'Franchi)*, izbutește a pătrunde și în cuprinsul vechilor ziduri bizantine, fără a cunoaște însă toată durerea,—adevărat mult scăzută, odată cu umanizarea moravurilor—, care se ascunde în ele. (8) A fost și prin moschei, și ar fi vrut mult să vadă și Sfânta Sofie. (9) Băile-i sunt cunoscute, și le descrie pe larg. (10) Despre «porțile» celor mari și despre «Divanul» împărătesc povestește însă numai din auzite. (11) Iar, în ce privește Seraiurile împărătești, cu școlile din năuntru și odăile miilor de femei, reproduce o descriere foarte amănunțită și neobișnuit de competentă care circulà pe vremea lui prin Constantinopol, vândută de autor, nu fără primejdie, tuturor ambasadelor,

(1) Mai sus, p. 3.

(2) «Consistendo la sicurezza, non nella forza de'catenacci, ma nella pontualità del carnefice»; p. 203.

(3) P. 202 și urm.

(4) P. 209.

(5) P. 288 și urm.

(6) P. 272 și urm.

(7) P. 213.

(8) Pp. 282—3.

(9) Pp. 228, 232—3.

(10) P. 241 și urm.

(11) P. 239 și urm.

www.dacoromanica.ro

pe bani sau pe daruri, scrierea lui Albert Bobowski, de loc din Lemberg, «paj de muzică» al Sultanilor Ibrahim și Mohammed al IV-lea. (1)

V.

Căpătând voie de a întovărăși în 1672 oastea turcească ce se îndreptă, cu Sultanul însuș, spre Polonia, după provocarea solului regal Francisc-Casimir Wisocki (2), Magni merge la Anchialos, vechea reședință a lui Mihail Cantacuzino Șaitanoglu, și se suie aici pe galera lui Șaban-beiu, renegat genovez. (3) Vede Varna, cu colonia ei de Raguzani, având și o biserică latină, într'un timp când Raguzanii întrebuințaseră răsboiul dintre Turci și Venețieni pentru a-și întări situația comercială în Impărăție. (4) Vorbește despre Tatarii și dervișii din Dobrogea.

Ajuns la Dunăre, Italianul descrie Chilia, «loc foarte mare și destul de bogat în toate, afară de vin», cu un «castel frumos, lucrat cu turnuri multe și în care se păstrează multă artilerie»; arată și «felurite arme genoveze tăiate în marmură prin multe locuri, ca la Galata. (5) E locul cel mai însemnat pentru pescuitul morunului, și călătorul cumpără cu 30 de aspri doi moruni mari, de 80 de lire fiecare. Doar țânțarii dacă-l supără,—*zanzale arrabiate di smisurata grossezza* (6)—în acest centru militar al expediției, unde vede 80 de tunuri și muniții în număr foarte mare, depuse de galerele ce se opriseră aici, neputând înainta mai mult pe cursul Dunării în sus.

Și Ismailul, *Smilul* nostru, i se pare «destul de bine clădit, cu mulțime de locuitori»; orașul e feuda lui Câzlar-Aga, care păzește

(1) «A giudizio de', più intelligenti di questo paese porge lumi maggiori e più veridici quant' altre notizie siano per anche comparse» (p. 463). «Scrisse costui in italiano una relazione del Serraglio et dell' educazione de' paggi, come delle femine, con molte particolarità sin' ora nascoste: passa questa per una delle più curiose et esatte che siano per anche comparse: a me è riuscito buscarla; non pretendo però sii unica; vengo bensì assicurato che sii originale di sua mano; credo l' havesse molte volte copiata per presentarla a' ministri de' principi europei... Hò voluto inserirla ne' presenti fogli senza alterarla in minimo conto» (pp. 500—1).

(2) Campania am descris-o după toate izvoarele, în *Studii și documente*, IX și în *Geschichte des osmanischen Reiches*, IV.

(3) P. 316 și urm.; cf. pp. 290, 614.

(4) P. 325.

(5) «Chiglì, luogo principalissimo.. Assai abondente, fuori però che di vino... Il castello è bello, fabricato con torrioni in quantità, et in esso conservasi per anche buon numero d'artiglieria: vidi in molti luoghi varie arme genovese incise in marmo, come ne appare in Galatà»; pp. 328—9.

(6) V. și pp. 448—9.

www.dacoromanica.ro

«fetele Sultanului». (1) Nu știu ce înțelege Italianul prin *Vaslui*, numele scheloi următoare. Galera lui Șaban atinge apoi Isaccea și *Satul-Nou*, Ienichioiu, din vecinătate.

De aici începe pentru Magni drumul pe uscat. Ar luà o harabà, din acelea cari totdeauna întovărășesc oștile turcești (un sat lângă Constantinopol se chiamă Harabagì-chioiu). (2) Harabaua nu e însă împărătească, nici militară, ci o simplă căruță tătaro-moldovenească: e toată de lemn și caii n'au nici un capăt de ham ori căpăstru pe dânșii, ci numai funii.

Ajungând apoi lângă Reni, la Prut, scriitorul descopere tabăra. Erau atâția oameni, «ca o provincie întinsă, nu numai unul din cele mai mari orașe din lume». (3) E o rânduială desăvârșită, pe care o garantează capetele tăiate, cari stau, spre învățătură, înfipte în pari. Acolo vede Magni cortul împărătesc, de lemne de bambù, căptușite afară cu saià de Veneția, și în năuntru cu brocard, și cuprinzând moscheie, iatac de dormit și odaie de Divan. Multe ceasornice apusene hotărăsc timpul. (4) Lângă el haznaua e încărcată pe 300 de cămile. Nu se mai simte atâta lătratul câinilor Sultanului, vânător pătimaș, până la nebunie și risipă; Vizirul i-a ucis la Dunăre, cu viclenie, o mare parte din acești tovarăși de întreprinderi împotriva fiarelor, dintre cari unii au lanțuri de aur și argint și cercei de pietre scumpe. (5) Ascultă rugăciunea de seară, făcută cu multă pietate, și apoi se întinde atâta tăcere, «de nu se aude decât vreun nechezat de cal ori tânguit de cămilă.» (6)

Apoi ni se înfățișează marșul oștirii, pe care-l arată movile, și pentru a împiedecà orice stricare a ogoarelor, care e aspru pedepsită, și cu moartea. (7) In timp de noapte, 6.000 de mataragii arabi,

(1) «Assai bene fabricata, con quantità di abitanti.» V. și pp. 497—8 : aveà și Atena. Câzlarul trimeteà Sultanului în Moldova daruri de câte 400 de pungi (pp. 459—60). Zilnic Mohammed dă 1000 de aspri de argint și 70 de galbeni de aur pentru pomeni (pp. 467—8).— Tot domeniul Haremului îl administrează Câzlar-Aga, care putù ajunge mai târziu a conduce el Impărăția.

(2) V. însemnările lui Alexandru Mavrocordat, publicate de Papadopulos Kerameus în vol. XIII din colecția Hurmuzaki.

(3) «Una vasta provincia, nonchè la più gran città del mondo.»

(4) Pp. 368—70. Pentru alcătuirea cortului, p. 379.

(5) Pp. 354—5, 452—3, 555. Dar dimineața, totuș, «quando si svegliano e si mettono in marchia, odonsi urli e latrati infiniti». Pentru vânătorile Sultanului, pp. 466-7.

(6) «Una modestia così grande, che maggiore non saprei esprimere: senon fosse qualche nitrito di cavallo o lamento di camelo, non sentirebbesi una minima voce»; p. 350.

(7) Pp. 335, 419 : «acciò restasse quella danneggiata meno fosse possibile... Severa-

www.dacoromanica.ro

cu faclele în mână, deschid calea în lunca Prutului. 150 de cămile poartă bucătăria împărătească ; ceacârgiii Sultanului duc cânii de vânat. Tuiurile sunt ținute de agemoglani, recruții Ienicerilor, a căror însemnătate a scăzut cu totul, Ienicerii înșii fiind înlocuiți adesea prin spahiii cari descalecă, și prin gărzile Pașilor, dintre cari Magni înseamnă pe Arnăuții cu veșminte roșii, cari păzesc pe Marele Vizir. Coranul e așezat, într'o cutie de brocard alb și catifeă verde, pe spatele unei cămili încunjurate de dervișì beți de afion, cu piei de fiare pe spate, cari își sfâșie, sărind cu gesturi nebune *(gesti da storditi e frenetici)*, hainele în sdrențe. (1) Satârii, corp nou, poartă «satârul», dela care se numesc, halebarda apuseană. «Mehterii», muzicanții, formați din «pagii de muzică» de cari a fost vorba, cântă ariile lor ciudate, frenetice.

Iată Sultanul, atunci în vrâstă de 35 de ani. Călărește pe o iapă arăbească slabă, lungă, «de-mi păreà mâncată de muște», dar vioaie, iute și mândră. Supt turbanul cu juvaere și multele surguciuri se vede o față «măslinie», un ochiu care, când se mișcă, pare a se trezì din ațipirea-i obișnuită și strălucește sub fruntea largă; nasul e cârn și gura mare, mustăți, barbă, negre, rari. Stă gârbov, obosit pare că de moștenirea glorioasă a strămoșilor, de lunga lui Domnie începută în anii de copilărie, după tatăl său detronat și hotărît morții, în strigăte sălbatece pe cari nu le va uità în clipa când și el, învins, părăsit, va trebuì să părăsească Scaunul împărătesc al Osmanlâilor. (2)

In jurul lui e *bulucul* cel mare: bostangìi, totodată grădinari și paznici ai Seraiului cu grădinile (3), gebegìi—armurieri, peicì—copii de casă. Cele trei Agale din lăuntru, nedespărțite de persoana stăpânului, merg lângă el; Silihdarul cu sabia, Ibrictarul care îngrijește de spălătura rituală a *abdestului*, tulbantarul care pregătește scumpul acoperemânt al capului și dă falduri elegante mătăsii.

Steagul Profetului, care face minuni în atâtarea ca și în potolirea răscoalelor, *sangeacul* verde, urmează. Vin la rând, după această

---

mente puniti con quantità di bastonate, ad esempio degli altri et ogni picciola insolenza, che negli eserciti di christianità passarebbe per giovanile vivacità, viene quì punita bene spesso con pena della vita.»

(1) P. 351 și urm. Pentru Arnăuții hoți, cari ucid pe Saul, Evreul olandez, pp. 358, 406—7, 460—1, 607—8.

(2) Pp. 364—5. Cf. pp. 399 -400: «quella sua rara barbetta e color necriccio»; pp. 463—4.

(3) Magni numără în Constantinopol 70 de grădini și 50 de Seralii (p. 493).

*

www.dacoromanica.ro

veșnică făgăduială a biruinței, cei 12.000 de spahii cu timaruri (feude), ținând în mână lanțele cu stegulețe roșii și galbene. Fiecare caută a ieși la iveală prin luxul său și a câștigă favoarea Sultanului. (1) *Mutefariacalele*, odată feciori de Domni și alți vasali ai Sultanilor, acum 500 de tineri, nu mai au înfățișarea lor de pe vremuri; între ei sunt mulți renegați murdari *(molto cencioso, pedocchioso)*, și Magni cunoaște pe unul care pretinde a fi din neamul conților della Vaccaresca din Urbino. (2) Apoi trec, neapărat, nu Ienicerii scăzuți în număr și însemnătate, cari merg cu două zile înainte (3), ci mulțimile Asiei, până la Diarbecr, Mosul, Bagdad, pe lângă trupele mai alese pe cari le trimete Bosnia și Albania, și *voluntarii (gönüllü)*. In urmă, trăsuri ale Curții, harabale, se îngrămădesc, fără să fie însă acea larmă și bătaie care deosebesc oștile creștine. (4)

La popasuri, viața e rânduită și simplă. Sacalele împart apă oricui. (5) Se dau tainurile. Sultanul mănâncă iute, bând numai apă, pe când Vizirul a ajuns un mare bețiv, căruia de o vreme-i place, după sfat de medic, de alminterea—Cigala, învățat la Padova—, numai horilcă polonă. (6) Urmează vânătoarea zilnică, împreună cu vreo 4—500 de tovarăși, mai ales icioglani, pagi ai săi. Apoi ceaușii, aprozii strigă la Divan, la judecata pricinilor și hotărîrea lucrurilor de oaste. A doua vânătoare se face după amiazi. Cu multă evlavie acest Sultan respectuos de tradiție al timpurilor de superstiție și ateism se roagă. E rândul piticilor, al muților, al «pehlivanilor» de a-și distrà stăpânul. (7) Un ultim namaz, închinăciunea de noapte, se face în singurătate, încheind ziua lui Mohammed Padișahul, «veșnic biruitor».

VI.

La Țutora, unde Duca Vodă a făcut un pod de luntri acoperite cu scânduri (8), se trece în revistă toată oastea. Magni descrie șesul în care odinioară Cancelariul și Hatman Zamoyski oprise pe

(1) «Nelle spese e nel guasto eccessivo.» Pentru înjosirea spahioglanilor, cavaleria pretoriană din Constantinopol, de Chiuprulii, pp. 495—6.

(2) Pp. 371, 442—3.

(3) P. 388.

(4) V. pp. 372—4.

(5) P. 346.

(6) Pentru tot ce nu e în Magni v. *Gesch. des osmanischen Reiches*, IV, cap. VI.

(7) P. 379; cf. p. 280.

(8) P. 407.

www.dacoromanica.ro

Tătari de a face beglerbeg al Moldovei pe sangeacul Ahmed și, mai târziu, alt Hatman polon, Żolkiewski, căzuse prada visurilor de neatârnare ale aventurierului croat Gașpar Gratiani, ajuns Domn al Moldovei. Erà un loc deschis în mărime de 12 mile italiene, între Prut și dealuri înalte, frumoase, «suave»; pe o vreme așà de rece, deși erà pe la 10 Iulie, încât, afară de ceasurile calde ale zilei, se purtau blăni, iarba e așà de bogată ca prin Italia în Maiu. (1)

Aici vede în sfârșit călătorul și pe Ieniceri. In fruntea lor merg sacagiii corpului, cari și-au împodobit poloboacele cu crengi de sălcii și de plopi. 800 de «alergători» purtând sabie și buzdugan atrag luarea aminte prin nespusa lor vioiciune: sunt o despărțire a oștirii pe care creștinii o admirau încă din epoca lui Soliman cel Mare. (2) O companie, o *odà* de elită vine acum: sunt 600 de oameni, în treizeci de grupe; au suliți cu vârf aurit, din bambù indian; pe frunte banda de metal care deosebește pe Ieniceri; piei de tigru garnisite cu taftă roșie le cad pe umeri.

Adevărata oaste ienicerească stă în două fronturi, cu mâna pe sabie, strânși de «n'ar puteà trece un cățel printre dânșii»; Magni îi socoate 30.000. Incet trece Aga Ienicerilor, cu Chehaia, locotenentul său, și 16 oameni de suită. Și, în sfârșit, după satâri și caii împărătești, salutat de Ieniceri și resalutându-i părintește, se înfățișează, între 3.000 de icioglani cu coiful ușor și stofe argintite pe caii frumoși, Sultanul. Un mare rubin roșu scânteie'n frunte între penele de struț ce fâlfâe; tot trupul, acoperit cu zale, e presărat cu diamante și mărgăritare. (3)

Iașul e numai cinci leghi departe, așà încât Turcii merg pentru provizii până în oraș, de unde boierii s'au dus la oastea de 15.000 de oameni, care păzește pe dealuri: Moldovenii în *zendado* roșu *(cremesino)*, Muntenii în galben. (4) Sultanul însuș iese la vânat prin văile de lângă cetatea de Scaun a Moldovei: lângă o pădure de sălcii de pe malul Bahluiului, Italianul nostru, ascuns în căruță— căci creștinii n'au voie să vadă oricând fața împărătească—, îl zărește, încunjurat de cincizeci de călăreți și douăzeci de pagi în alb, în frunte cu Silihdarul, favoritul polon, *musaipul* iubirii sale, în

(1) Pp. 390—1.

(2) V. *Geschichte des osmanischen Reiches*, III, cap. ultim.

(3) P. 392 și urm.

(4) Pp. 393—4: «Stavano schierati con qualche ordine, facendo vista pomposa». Cf. și de la Croix, în *Acte și fragm.*, I; *Geschichte des osmanischen Reiches*, IV, cap. VI.

www.dacoromanica.ro

haine de camelot blănite cu cacom, purtând pe cap un turban mic, prins la tâmplă (1).

Magni întră în Iași prin ulicioare mărginite de case păcătoase și de bordeie. Hanurile sunt pline. I se spune că ar puteà aflà, ca Latin, găzduire la Iezuiții poloni, ale căror socoteli, purtate până atunci pe foi răslețe, nu le avem, din nenorocire, decât dela 1678 înainte. (2) Află o căsuță încunjurată cu gard de nuiele, «ca la casele țărănești din Italia» lui. (3) Doi călugări stăteau ascunși: ei deschid când aud câtevà cuvinte încercate în latinește. Locuința, clădită în paiantă—«pertiche impiastrate di fango»—erà mai mult goală, căci fusese prădată cu câtevà luni înainte de răsculații lui Durac și Hâncul, cari «se ridicaseră împotriva lui Duca Vodă, plângându-se de angarii prea grele»; luaseră și cuiele dela uși și ferestre. (4) «Părinții», bucuroși că acești oaspeți cu scrisoare de recomandație către Vistierul Moldovei îi vor apărà de cererile de cvartir și provizii («orz, grâu, unt»), nu găsiră decât puțină mâncare, bere și vin acru, dar rece, din pivniță (5), pentru coreligionarii neașteptați. Afirmația lui Magni că însuș episcopul catolic, care erà atunci, în seria polonă, Ștefan Atanasie Rudzinski, s'ar fi aflat lângă Iași, «in poca distanza», după ce, anul trecut, fusese chemat și necăjit de Domn («e ne facesse gran strapazzi»), cred că nu poate fi primită. (6)

După obiceiul său, Magni pleacă îndată să vadă orașul. Il găsește acoperit, «pe stradele de căpetenie, cu poduri de lemn, din trunchiuri de copaci întinse așà încât unul e prins în celălalt» (7),—

(1) Pp. 407 și urm., 418—9.

(2) *Studii și doc.*, I-II, p. 54 și urm.

(3) «Una fratta all'uso delle rustiche case d'Italia»; p. 421. Cf. pp. 441—2 : fusese odată a Conventualilor.

(4) «Mesi sono, da cento sediziosi sollevati contro il principe, per pretensioni di soverchie angherie..., avendo quelli ammutinati fatto un grosso bottino, in tutto e per tutto di sei o sette livre di ferro in tanti chiodi che univano quel mal acconcio legname»; p. 422. Pentru răscoală, v. *Documentele Bistriței*, II, p. XXV. «Multele jafuri și răutăți ce au făcut prin târg» se pomenesc și la Nicolae Costin, p. 7, iar Neculce știe că «Hânceștii au intrat în Curtea cea Domnească și prin casele boierești și neguțitorești prin târg, stricând și jăcuind și prinzând pre Greci: pe câți i-au găsit, pre toți i-au omorît» (pp. 197—8). Cf. *Studii și doc.*, IX, pp. 143, 146—7.

(5) «Vettine, grotte sotteranee.»

(6) P. 433.

(7) «Le più frequentate [strade] restano coperte di tronchi d'alberi distesi per regola che uno tocca l'altro: altrimente si renderebbero impratticabili» (p. 423). Stradele sunt asămănate de el cu «scolatoi alle chiavicche o cloache» (p. 434).

www.dacoromanica.ro

interesantă observaţie care arată că podirea uliţelor din oraşele noastre *nu* începe cu «epoca fanariotă». Aiurea e însă praf mare. Ii plac casele cu paiantă—«legnami impiastrati di creta»—, cu coperişurile de şindrilă. (1)

Călătorul, căruia i se vorbì în Iaşi de vremurile de Domnie românească ale Movileştilor şi de tragicul lor sfârşit, caută să vadă Curtea, unde, cu câtevà luni înainte, în toamna anului 1671, «Hânceştii» «închiseseră pe Duca Vodă» până ce el putù să se strecoare, apărat de Aga birului, «în gios pe iaz». (2) I se pare «o căsoaie alcătuită numai dintr'o curte mare şi urîtă, pătrată, cu ziduri de pământ împrejur», ca un fel de brânzărie a Bergaminilor dela el de acasă. (3) Ar fi cuprins locuinţa însăş numai «o sală proastă, afumată, cu două odăi asemenea întunecoase, prost rânduite» (4); printr'o «roată ca la călugăriţe» (?)—«una ruota all'uso di monache»—se trece apoi la Doamnă. Singura mobilă mai bună erà un jeţ roşu, «alla veneziana», închipuind tronul. In curte, unde 25 de soldaţi germani,—rămaşi din zilele lui Gheorghe Ştefan,—băteau toba, aşteptà o căruţă ordinară de piele, după moda polonă, nici aşà de bună ca o birjă italiană — o «carrozza di nolo», — pentru familia domnească, iar douăsprezece harabale acoperite, pentru jupânesele ce slujiau pe Doamna Anastasia. Aceasta dă prilej lui Magni să râdă de trufia Grecilor, ale căror căpetenii din Constantinopol, *chirişgiii* («chiarizzi»), deci cavalerii, nobilii, urmăresc cu orice jertfe şi primejdii această Domnie, şi, odată ce au căpătat-o, ieau apucături împărăteşti, făcându-se serviţi la masă de patru copii de casă în genunchi şi ţinând lumânări în mână. (5)

Aceste aprecieri ne par nedrepte. Polonii dela sfârşitul veacului al XVI-lea lăudau măcar ei, dacă nu şi călătorii francezi, această Curte din Iaşi (6), care nu erà clădită din paiantă, nici încunjurată cu ziduri de pământ. Nu ştiu câte odăi puteau să fie în reşedinţa din

(1) *Ibid.*: «Li tetti sono molto acuti, coperti di pezzetti di tavole sottili, disposti in ordine aggiustato e vago».

(2) Cronicele citate. E de sigur iazul Ciorbeştilor, pomenit în vechea cronică a veacului al XVI-lea pe vremea lui Petru Şchiopul (Ureche, p. 233). Helesteul îl menţionează şi Pavel de Alep *(Călătoriile Patriarhului Macarie*, trad. Emilia Cioran, p. 27).

(3) Una gran cassina, consistendo tutta in un vasto cortilaccio quadro, circondato da muraglia di fango... Gran corte di Bergamini...»; p. 424.

(4) «Sallaccia affumicata con due stanze simili oscure, mal in ordine.»

(5) Pp. 426—8.

(6) V. cartea mea *Istoria armatei*, I, la sfârşit.

www.dacoromanica.ro

Iași a lui Duca (1), despre care nu vorbește Pavel de Alep, dar ele nu aveau de sigur înfățișarea urîtă și sărăcăcioasă pe care o arată Magni. Peste cinci ani dela trecerea călătorului nostru venià, în adevăr, la Iași Palatinul de Kulm, sol la Poartă (2), și, ieșind din biserica Iezuiților, unde se făcuse în cinstea lui procesia, el mergeà «drept la Curte»: la poarta întâi e primit de boierinași, la a doua de boieri mari, după datinile celor două porți, a Ienicerilor și a Capugiilor, dela Seraiul Sultanului. Domnul, Antonie Vodă, îi iese înnainte pe scări, «les degrez du Palais». Trec amândoi «prin două săli, unde erau mese mari întinse» și ajung «într'o odaie unde erà un divan vechiu, acoperit cu un covor turcesc». Urmează «o galerie sau balcon», și iată în sfârșit o «odaie frumoasă, zugrăvită întreagă după obiceiul olandez»: aici e alt divan; se dau dulceți și vutcă și se iea prânzul. «Odaia de audiență» în care se retrage Vodă și cu solul, pare a fi deosebită de acestea. (3) Nici «carăta domnească», pe care o încunjurau la plimbare «Seimeni și cu Vornici și cu Comiși (4)», nu va fi fost așà ponosită cum ni-o arată Italianul.

Și mai e o dovadă împotriva exactității acestei descrieri. După însăș mărturisirea lui Magni, casa din Constantinopol a lui Duca, unde fusese găzduit ambasadorul german Leslie, erà «bogată și strălucită», «îmbielșugată în aurituri» (5); «o singură odaie erà prețuită la vreo 10.000 de scuzi», și ferestrele erau vestite pentru «ingeniozitatea concepției și lucrului lor». (6) Erà cu putință oare ca acel ce avuse mândria și gustul ce trebuià pentru a înălța cea mai frumoasă casă creștină din Constantinopol să se împace cu locuința în «brânzăria» afumată din Iași?

Ce a văzut Magni în 1672 pare a fi altcevà decât această Curte din oraș, cu odăile multe. Duca, întemeietorul mănăstirii Cetățuia, pe unul din dealurile de lângă Iași, a clădit în zidul încunjurător, care e de piatră, două rânduri de case, din cea mai bună cărămidă. Acela în care locuià însuș a fost cu totul prefăcut dăunăzi. El privià asupra Iașului, care i se întindeà întreg la picioare, având atunci deasupra multelor case de șindilă numai turnurile a două

(1) V. Papadopol Calimach, în *Convorbiri Literare*, XVIII (1884), p. 341.

(2) V. cartea I, *Geschichte des osmanischen Reiches*, IV, cap. VI.

(3) *Acte și fragm.*, I, pp. 90-1.

(4) Neculce, p. 225.

(5) «Ricca di indatorature»; p. 627.

(6) «In fatti è ricca e superba... Una sola stanza udii un giorno valutarla circa diece mila scudi... Vitriate di invenzione e manifattura veramente ingegnosa» (p. 438).

www.dacoromanica.ro

biserici mari, despre cari se va vorbì îndată. La 1842 Alecu Rusu l-a zugrăvit, frumos și cu deamănuntul. Erau două rânduri, cel de jos fiind mai mult în pământ, pentru provizii, pe lângă beciul, săpat mai adânc. O scară de piatră, cu douăsprezece trepte, duce la un balcon. De aici se ajunge la o «tindă boltită», cu cărămizi în șase laturi pe jos și cu o singură fereastră. Câte două odăi o mărginesc de amândouă laturile; în stânga, o cameră de primire și un iatac, destul de bine luminate; în dreapta, a doua cameră se chemà «Odaia lui Vodă» și aveà pe pereți «flori roșii zugrăvite cu multă artă»; din ea o «scăricică săpată în zid și luminată numai prin o ferestuică rotundă» duce la «Ietacul Doamnei», așezat dedesupt. Rândul de jos are o tindă și o odaie, frumos boltite. (1) De o parte erà baia, cu un dom de cărămizi care ține până astăzi (2), iar la stânga intrării celeilalte, despre dealul Pietrăriei,—supt clopotnița ce-și păstrează frumoasa stemă a Moldovei—e o sală mare, cu bolți gotice și stâlpi purtând frumoase capitèle; un chip de sfânt, încă bine păstrat lângă ușa de intrare, arată poate că aici a fost paraclisul. Nu se poate hotărî rostul odăiței vecine, cu o scară spre zid; cea de a treia își arată menirea prin uriașul cuptor afumat.

E de crezut deci că Magni a fost dus la casele domnești de aici, dela Cetățuie și că, în rândul de case despre Iași, a văzut doar tinda și cele două odăi din stânga, pe cari le-a judecat cum văzurăm. (3)

In Iași, Magni mai înseamnă între multele biserici, printre cari unele-i par destul de plăcute—«anche passabili» — două mănăstiri, despre cari spune că sunt «foarte frumoase și luxoase» *(molto belle e suntuose)*. Atribue numai una lui Vasile Lupu, despre care a aflat că «știà să cumpănească așà de bine lucrurile, încât și-a râs de amenințările Turcilor» (4), ba chiar ar fi murit în Scaun.

Prin călătorul nostru aflăm deci cevà despre arhitectura cea veche a Goliei, căci Pavel de Alep vorbește numai de icoana Maicei Domnului, de policandrele de Danzig și de chipurile ctito-

(1) *Scrieri*, ed. P. V. Haneș, București, 1908, pp. 195—8.

(2) V. Iorga, *Sate și mănăstiri* și ultimul n-r din *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*.

(3) Totuș el știe că biserica Trei Ierarhilor e lângă Curtea din Iași: «vicino al palagio del principe» (p. 427).

(4) «Quasi a dispetto della Porta medema... E che seppe così ben bilanciare le cose, che sempre si schermì delle di lei minaccie»; p. 426.

www.dacoromanica.ro

rilor. (1) Clădirea e de piatră pătrată, are o «cupolă înaltă» (*cupole elevate*), două turnuri («torri ben' alte»), stâlpi (*colonne*) la pridvor, de sigur balustrade («balustrate»), și acest cunoscător de artă se plânge doar că stilurile sunt amestecate (2), — de fapt fiind numai o acomodare a goticului la nevoile climei noastre și la cerințele cultului oriental, iar, pe din afară, o împodobire influențată de arta Răsăritului. Policandrele și candelele de argint— Pavel de Alep spune: de bronz—sunt pomenite și aici. (3) I s'a spus că între meșteri au fost Italienii, ba încă de cei din Roma.

A doua biserică e a Trei Ierarhilor. Ornamentația ei pe din afară atrage privirile călătorului: e «acoperită toată cu marmură, având pe dânsa foi sculptate, în lucru destul de mărunt și frumos» (4); despre aurituri ce ar fi fost nu se spune însă nimic, cum nu se spune nici de secretarul Patriarhului sirian, care și el admiră numai «împodobirea pietrei cu deosebită măestrie, peste toată priceperea». Picturile murale, cu chipul lui Vasile Vodă și al familiei sale, sunt semnalate în amândouă izvoarele. In lăuntru Magni mai văzù sipetele în cari se cuprindeà averea boierilor plecați din oraș și a negustorilor ce se temeau, deși fără dreptate, de foc și pradă. (5)

Boieri de țară n'a putut deci vedeà străinul (6); jupânesele, în lipsa soților, și tabăra turcească fiind aproape, nu iese din casă. Dintre fruntașii țerilor noastre, Magni nu amintește măcar pe Vistierul către care aveà scrisori. (7) Dar în lagăr el a întâlnit pe un Cantacuzin muntean care nu e altul decât învățatul și cetitul Constantin Stolnicul, cu care, întors abià dela studii din Padova, a putut deci vorbì italienește tot așà de bine ca și cu Panaioti Nikusios. (8) Crede că boierul muntean a învățat și în Franța, în Anglia, «dovedindu-se pretutindeni om de mare talent și cunoștințe literare». (9)

Cantacuzinii erau prigoniți atunci de Vodă Ghica. Șerban, primit de Duca Vodă, stătù un timp în Moldova, ascuns la Hangu, și trecù

(1) *L. c.*, pp. 16-8.

(2) «Ben lavorate, ma confuse negl'ordini dell' architettura»; p. 426.

(3) «Candeglieri e lampade d'argento»; *ibid.*

(4) «Inclostata tutta di marmi fogliamati con lavoro assai minuto e gentile»; *ibid.*

(5) Pp. 427—8.

(6) V. p. 431.

(7) V. și p. 445: el îi dădù însă cartea de trecere până la Galați.

(8) V. ziarul său de student până la 1667 în *Operele lui Constantin Cantacuzino*, București, 1901, p. XLV și urm.

(9) «Con avere per tutto dato saggio di signore di gran talento o letteratura»; p. 432. V. și p. 433: «le doti personali».

www.dacoromanica.ro

apoi în Secuime. (1) Intors de curând din Cipru,—unde fusese deci surgunit—, Constantin trecù deci, cum bănuiam în memoriul despre Cronica lui (2), dincolo de Milcov. Magni nu credeà ca acest om bine înzestrat să-şi poată află odihna: deşi învăţatul Cantacuzin a trăit încă o jumătate de veac, prezicerea s'a îndeplinit din nenorocire, şi el a murit de streang, ca părinte de Domn mazâl.

Dintre Greci, a cunoscut pe duhovnicul domnesc, de loc din Paros, cu care vorbeşte în limba italiană. (3) Aude dela dânsul atacuri împotriva Apusenilor, ale căror oşti, dacă sunt franceze, se prevăd cu peruci, parfumuri, piepteni şi fac curte femeilor, dacă sunt spaniole, provoacă lumea cu mustăţile eroice încârligate'n sus, iar dacă sunt germane, beau de svântă; apoi lauda Turcilor al căror Sultan e numai «afabilitate şi îndurare», şi faţă de cel din urmă supus al său, şi în sfârşit panegiricul lui Vodă, ctitor al Cetăţuii. (4) Altfel, duhovnicul e om primitor şi găseşte în dulapurile sale, pentru oaspeţi, horilca polonă, atunci la modă, la Vizirii turci ca şi la evlavioşii stareţi ortodoxi.

Dintre Levantini, călătorul află în Iaşi pe un Cretan călugăr, care-i spune râzând cum a făcut bani, mii de scuzi, dându-se în Italia, şi chiar la Roma, drept bun catolic, deşi erà de lege grecească. (5) Un Cozadini, Guzzadini, fugar de pe flota venetiană, e boier al lui Duca Vodă, dar acum se ascunde pentru a nu cheltui la oaste, slujind, cum i se ceruse, cu zece cai în solda sa. (6)

Medicul Domnului erà un Evreu. (7) Magni, care se grăbise a merge la târg, unde se vindeà pentru oaste carne, pasări, unt, orez, pâne rău coaptă şi puţină, nu găsì acolo negustori de această naţie. Totuş Moldova aveà speculanţi evrei, arendaşi de impozite şi stor-

(1) *Despre Cantacuzini*, p. C. şi urm.

(2) Aceste *Anale*, XXI, p. 89. Sprijinirea lui Şerban făcù pe Duca Vodă să cadă mai uşor prin intrigile lui Ghica. Se ştie că se răscumpără dela moarte cu două blăni de vulpe neagră, foarte scumpe, în valoare de 40 de pungi (Constantin Căpitanul, ed. Iorga, p. 174). Astfel de blăni le aduceau la Iaşi, spune Magni, Tătarii (p. 441).

(3) Pentru Duca şi cultura grecească v. *Ist. literaturii rom. în secolul al XVIII-lea*, I, p. 32 şi urm.

(4) «Un monastero da esso costrutto con gran carità»; pp. 425—8.

(5) Pp. 428—9.

(6) «A servire in campo con diece cavalli a sue spese»; p. 439; v. şi p. 440. — Dintre Frânci Magni pomeneşte numai pe ceasornicarul francez al lui Duca-Vodă, plătit cu un scud pe zi. V. pp. 441—2; cf. Erbiceanu, *Mitropolia Moldovei*, pp. 2—3 şi Tanoviceanu, în *Revista pentru istorie, archeologie şt filologie*, X, fasc. 1.

(7) P. 443.

*

www.dacoromanica.ro

cători de biruri crescute în folosul lor. Călătorul îi descrie astfel: «Evreii cari locuesc prin părțile acestea au născocit și înnoit, cum fac pretutindeni, nesfârșite angarii, ai căror arendași făcându-se, se slujesc de ele pentru a suge sângele bieților supuși, ajutați de autoritatea Domnului; sunt în cea mai mare parte din Polonia și întrebuințează cele mai răpărețe meșteșuguri pentru a apăsà în folosul lor pe oricine e silit a le trece prin mâni.» (1)

In sfârșit, în calea lui Italianul a văzut și pe bieții locuitori dela țară ai Moldovei. Nimic din ce a găsit la ei nu-i place: «femeile sunt grosolane și nerușinate» («assai villane e sfrontate»; ba chiar «sfaciatissime e disonestissime», mai mult ca «le carampane di Venezia»); câmpiile frumoase ale țerii i se par nelucrate, dar în Neculce aflăm lămurirea: «Țara erà bejenită numai din șleahul oștii, iară în laturi stau cinești pre la casele lor; nu aveà nimeni nici o nevoie, nici la mers, nici la întors». (2) Dacă ar fi fost numai obiceiul lui de a șchiopà cu bățul puii, găinile, rațele sătenilor, pentru a le plăti așà cum credeà—«când vedeau apoi puii morți, se mulțumiau cu plata» (3),—încă am înțelege de ce a găsit «sate pustii și fără locuitori» în calea lui de întoarcere.

In aceleași zile Sultanul își făcù intrarea în Iași, mai mult incognito, *tiptil,* cu suită puțină. Nicolae Costin (4) scrie numai atât: «Vineri [12 Iulie] s'au primblat prin Iași cu alaiu». Neculce (5) își aduce aminte cum, în această primblare, Mohammed al IV-lea «s'au coborit pre la Necoriță»—biserica lui Nicoriță, în deal—«în Căcaina»—prin Tătărași și Târgul Cucului deci—, «și s'au suit prin Târgul Boilor, și au descălecat în câmp supt saivan, dela deal de Târgul Boilor». Duca mergeà pedestru lângă stăpân, care călcà pe «bucăți de aclazuri și de tăfți», menite a fi, după obiceiu, pe urmă ale oștirii. Supt *saivan* sau baldachin stând Sultanul, «Impăratul» Moldovenilor, el primește darurile domnești: «câțivà cai turcești cu podoabe scumpe, și lighian cu ibric de argint, și alte lucruri scumpe». A doua oară, Mohammed se urcă la Cetățuie și «privește locul în toate părțile». Iar strigarea hogii la Sfântul Nicolae cel Domnesc în clopot-

(1) P. 434.

(2) Cf. Magni, pp. 430, 446: «campagne piene et amene, mà incolte; casali tutti distrutti et inabitati»; Neculce, pp. 198—9.

(3) «Quando vedevano poili poi li morti, si contentavano del pagamento»; p. 447.

(4) P. 9.

(5) P. 98—9.

www.dacoromanica.ro

niță o putem admite: un Sultan nu puteà să între decât în calitate de cuceritor și, unde întrà, trebuià să fie și o moschee.

După Magni, a patra zi dela sosire se vizitează Iașul. Stradele nu sunt pustii, ci e poruncă a ieși lumea la uși și ferestre. «Împăratul» are cu el pe Vizirul cel Mare, pe nedespărțitul Musaip și 500 de cai ; salută blând în toate părțile. Cafeaua lui Vodă nu vrea însă a o primi la Curte. «Saivanul», «foarte frumos» (1), apare și aici. După trei ceasuri vizita se încheie cu o vânătoare. Și Magni arată frica ce o aveau călugării de a nu li se preface bisericile în moschei.

După ce crezuse că nu mai poate merge înainte în ciuda relei dispoziții a Vizirului față de Francii din oaste și în primejdie de a fi adus cu viclenie la Islam, Magni porni noaptea spre Galați. Vasluiul, Bârladul îi par «sate fără rânduealâ» *(casali mal acconci)*, dar în cel dintâiu târg privirile i se opresc asupra bisericii în ruină a lui Ștefan cel Mare, «veche, de piatră, destul de măreață». (2) La Galați, până unde ajung șeice din Marea-Neagră, sunt trei-patru biserici mai mari și una catolică, având preot de loc din Pesaro ; aici cumpără două sarcini de raci cu mai puțin de un *giulio*. (3)

Renii, unde ajunge în patru ceasuri, pe o luntre grosolană, are biserici «sărace și ruinate»: acolo află așteptând pe diplomații Germani, Khinsperg și Casanova. La Isaccea se coboară acum : vede castelul cel bun cu turnurile lui vechi, Seraiul gătit în cincisprezece zile, de sigur tot cu banii noștri, pentru Cretana Hasechì, «soția» Sultanului, mama moștenitorului de tron, care însă rămâne la Babadag cu acest fiu, Mustafà, și cu cea mai temută rivală a ei, Ghiulbeàz, *Roza-Albă*. (4) Cercetează acum și podul, care e alcătuit din 45 de luntri mari, de pontoane *(barconi)*, ce se sprijină, către mal, pe 120 de pari, după planul unui Carintian sau Stirian, răsplătit apoi cu vama șeicelor. 20 de galere păzesc râul, iar un Pașă cu 3.000 de oameni face straja pe uscat. (5)

---

(1) «Vaghissimo padiglionzino, fatto tendere sopra d'und eminenza in vicinanza de fiume»; pp. 434—5.

(2) «Chiesa antica di pietre quadre, assai maestosa, mà come tutta in precipizio»; pp. 447—8.

(3) Pp. 448—9.

(4) Pp. 452—3.

(5) P. 454 și urm. Mustafà Maltezul se laudă că oștile au întrebuințat nouă zile și

www.dacoromanica.ro

Dela Isaccea Magni se îmbarcă pentru ca, pe Dunăre și Marea-Neagră, să se întoarcă în Constantinopol, de unde pleacă numai în anul următor ducând cu sine notele cari trebuiau să slujească la alcătuirea acestei prețioase cărți de informație originală.

---

nouă nopți pentru a trece (pp. 458—9).—Se mai pomenește ceara «di Valacchia», p. 559, în cărticica, intercalată, a lui Bobowski. Pentru grâul românesc în Constantinopol, p. 628.

www.dacoromanica.ro

Indreptări şi întregiri la istoria Românilor după acte descoperite în arhivele săseşti. I. Braşovul, de *N. Iorga* . . . . . —,50
Bărbaţii culţi greci şi români şi profesorii din Academiile de Iaşi şi Bucureşti din epoca zisă fanariotă (1650—1821), de *C. Erbiceanu.* —,50
Nichifor dascălul, exarh patriarhal, şi legăturile lui cu ţerile noastre (1580—1599), de *N. Iorga* . . . . . —,20
Datele cronicelor moldoveneşti asupra anilor de domnie ai lui Alexandru cel Bun, de *Dimitre Onciul* . . . . . —,30
Contribuţiuni la biografiile unora din cronicarii moldoveni, de *I. Tanoviceanu.* (Cu 1 tabelă.) . . . . . —,30
Despre Ungurii şi Episcopiile catolice din Moldova, de *Radu Rosetti.* —,80
Vieaţa şi Domnia lui Barbu Dimitrie Ştirbei, Domn al Ţerii-Românesti (1849—1856). Memoriul I, de *N. Iorga* . . . . . —,30
Tom. XXVIII.—Desbaterile Academiei în 1905—6. . . . . 5.—
» *XXVIII.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 6.—
Vieaţa şi Domnia lui Barbu Dimitrie Ştirbei, Domn al Ţerii-Românesti (1849—1856). Memoriul II, de *N. Iorga.* 1,60
Cronica Bohotinului, de *Radu Rosetti* 1,60
Noţiunea valorii în istorie, de *A. D. Xenopol* . . . . . —,30
Din Nichita Acominatos Honiatul, traducere a părţilor privitoare la Istoria Asanizilor, cu introducere şi index, de *Gheorghe Murnu* 1,20
Note genealogice şi biografice despre familiile Buhuş şi Rosetti, foşti proprietari ai moşiei Bohotinul, de *Radu Rosetti* . . . . —,40
Câtevà manuscripte şi documente din ţară şi străinătate relative la istoria Românilor, de *N. Iorga.* . . . . . —,30
Cauzalitatea în succesiune, de *A. D. Xenopol* . . . . . —,50
Originile partidului naţional în România, de *A. D. Xenopol* . . —,20
» *XXIX.*—Desbaterile Academiei în 1906—7 . . . . . 6.—
» *XXIX.—Memoriile Secţiunii Istorice.* . . . . . 8.—
Cronica Vascanilor (Judeţul Suceava), de *Radu Rosetti* 1,50
Despre originea şi transformările clasei stăpânitoare din Moldova, de *Radu Rosetti* . . . . . —,70
Un boier oltean la Karlsbad în 1796—1797: călătoria lui Barbu Ştirbei în apus, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Congresul pentru Proprietatea literară şi artistică, de *A. D. Xenopol.* . . . . . —,20
Câtevà fărâme din corespondenţa lui Alexandru Vodă Ghica, Domn şi Caimacam al Ţerii-Româneşti, de *N. Iorga* . . . . . —,20
Congresul sociologic din Londra şi organizarea militară a şcoalelor în România, de *A. D. Xenopol* . . . . . —,30
Despre censura în Moldova. I. Infiinţarea censurii de guvernul provizor rus şi funcţionarea ei sub acel regim, 1828—1834, de *Radu Rosetti* . . . . . —,40
— II. Censura sub Mihaiu Sturdza, 1834—1849, de *Radu Rosetti* . 1,50
— III. Censura cărţilor evreeşti în Moldova sub domniile regulamentare, de *Radu Rosetti.* . . . . . —,60
Neconştiutul în istorie, de *A. D. Xenopol* . . . . . —,30
Evoluţia în istorie, de *A. D. Xenopol* . . . . . —,30
Tradiţia istorică în chestiunea originilor române, de *Dimitre Onciul.* —,20
Două Zamfire, domniţe române din secolul XVI, trecute în Transilvania, de *Ioan Puşcariu* . . . . . —,30
Câtevà osbervaţiuni asupra îndatoririlor militare ale Cnejilor şi boierilor moldoveni în secolii XIV şi XV, de *I. Bogdan* . . . —,30
Contribuţii la istoria Moldovei între anii 1448—1458, de *I. Bogdan.* —,30
Evangheliile dela Homor şi Voroneţ din 1473 şi 1550, de *I. Bogdan* 1.—
» *XXX.*—Desbaterile Academiei în 1907—8 . . . . . 5.—
» *XXX.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 6.—
Despre censura în Moldova. IV. Censura sub Grigorie Ghica şi desfiinţarea ei, de *Radu Rosetti* . . . . . 1.—
Cetatea Neamţului dela podul Dâmboviţei în Muscel, de *I. Puşcariu.* —,20
Notiţă despre monetele lui Petru Muşat, de *Nicolae Docan* . . . 1.—
Lupta între Drăculeşti şi Dăneşti, de *A. D. Xenopol.* . . . . . 1.—
Contribuţiuni la studiul cronicelor moldovene (Nicolae Costin, Tudosie Dubău, Vasile Dămian), de *Const. Giurescu* . . . . . —,40
Inscripţiile dela Cetatea-Albă şi stăpânirea Moldovei asupra ei, de *I. Bogdan* . . . . . 1.—
Documentul Răzenilor din 1484 şi organizarea armatei moldovene în sec. XV, de *I. Bogdan* . . . . . 1.—
Indice alfabetic al volumelor din *Anale* pentru 1898—1908 . . . . . 2.—
Tom. XXXI. — Desbaterile Academiei în 1908—9 . . . . . 5.—
» *XXXI.—Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 10.—
Patruzeci şi doi de ani de domnie a Regelui Carol I, de *D. Sturdza.* —,20
Un proces de sacrilegiu la 1836 în Moldova, de *Radu Rosetti* . . —,50

www.dacoromanica.ro

Analele Academiei Române L. B.

Letopiseţul lui Azarie, de *I. Bogdan* 1,60
Cum se căutau moşiile în Moldova la începutul veacului XIX. Condica de răfueală a Hatmanului Răducanu Roset cu vechilii lui pe anii 1798—1812, de *Radu Rosetti* 1,50
Originile asiro-chaldeene ale greutăţilor romane, de *Mihail C. Suţu.* —,20
Arhiva senatorilor din Chişinău şi ocupaţiunea rusească dela 1806—1812. I. Cauzele războiului. Inceputul ocupaţiei, de *Radu Rosetti* . . . . . 2.—
Negru Vodă şi epoca lui, de *Dr. At M. Marienescu* . . . . . —,50
Criminalitatea în România, după ultimele publicaţiuni statistice, de *I. Tanoviceanu.* . . . . . —,30
Arhiva senatorilor din Chişinău şi ocupaţia rusească dela 1806—1812. II. Negoţierile diplomatice şi operaţiunile militare dela 1807—1812. Amănunte relative la ambele ţeri, de *Radu Rosetti* 1,50
Unionişti şi separatişti, de *A. D. Xenopol* . . . . . —,50
Tom. XXXII. — Desbaterile Academiei în 1909—1910 . . . . . *(Sub presă).*
» *XXXII.* — *Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . 14.—
Ştiri despre veacul al XVIII-lea în ţerile noastre după corespondenţe diplomatice străine. I, 1700—1750, de *N. Iorga* . . . . . —,50
Arhiva senatorilor din Chişinău şi ocupaţia rusească dela 1806—1812. III. Amănunte asupra Moldovei dela 1808 la 1812, de *Radu Rosetti* 1,60
— IV. Amănunte asupra Ţerii-Româneşti dela 1808 la 1812, de *Radu Rosetti* . . . . . 2,—
Despre elementele cronologice în documentele româneşti, de *N. Docan.* . . . . . —,50
Partidele politice în Revoluţia din 1848 în Principatele Române, de *A. D. Xenopol* . . . . . —,60
Studii privitoare la numismatica Ţerii-Româneşti. I. Bibliografie şi documente, de *N. Docan* 1,20
Ştiri despre veacul al XVIII-lea în ţerile noastre după corespondenţe diplomatice străine. II, 1750—1812, de *N. Iorga* . . . . —,80
Conflictul dintre guvernul Moldovei şi mânăstirea Neamţului. I. Inainte de 1 Iunie 1858, de *Radu Rosetti.* 1,60
Marele spătar Ilie Ţifescu şi omorîrea lui Miron şi Velişco Costin, de *I. Tanoviceanu* . . . . . —,50
Luptele dela Ogretin şi Teişani din zilele de 13 şi 14 Septemvrie 1602 (7111), de *General P. V. Năsturel* . . . . . —,50
Conflictul dintre guvernul Moldovei şi mânăstirea Neamţului. II. După 1 Iunie 1859, de *Radu Rosetti* 1,50
Din amintirea unui boier Moldovean din jumătatea întâi a veacului XIX, Dimitrie Ghiţescu, 1814—1878, de *A. D. Xenopol* . —,70
«Doamna lui Ieremia Vodă», de *N. Iorga* . . . . . 1.—
Sociologia şi socialismul, de *A. D. Xenopol* . . . . . —,20
Despre metoda în ştiinţe şi în istorie, de *A. D. Xenopol* . . . . —,20
Ţara Severinului sau Oltenia, de *Dr. At. M. Marienescu* . . . . . —.50
» *XXXIII.*—Desbaterile Academiei în 1910—1911 . . . . . *(Sub presă)*
» *XXXIII.*—*Memoriile Secţiunii Istorice* . . . . . *(Sub presă)*
Francisc Rákóczy al II-lea, învietorul conştiinţei naţionale ungureşti şi Românii, de *N. Iorga* . . . . . —,40

www.dacoromanica.ro